

PREOCUPĂRILE DE TURCOLOGIE ALE LUI TEODOR T. BURADA

de A. Baubec

În lucrarea de față vom încerca să evidențiem preocupările de orientalistică în general și de turcologie în special ale ilustrului om de știință și cultură român Teodor T. Burada.

Personalitatea creatoare a lui T. Burada mult timp nu a fost suficient de bine cercetată și studiată și de aceea această figură a culturii românești, care a trăit și creat într-o epocă de profunde transformări și înnoiri în viața națiunii române nu a fost cunoscută pe măsura valorii sale.

Iată ce scria Nicolae Iorga despre T. Burada în necrologul din ziarul „Neamul Românesc” (1923): „Un bătrîn a cărui viață întreagă a fost numai dorință de a ști, plăcere de a comunica, sentiment pentru binele obștesc și modestă hărnicie în serviciul patriei, s-a stins la Iași, în vîrsta fericită a patriarhilor. Pelerin pe toate plaiurile românești... purtător entuziast al doinelor noastre prin orașele tuturor țărilor, el a consacrat ani de zile cercetării Teatrului ieșean, pe vremea cînd artiștii lui îndeplineau arta ca o misiune națională”.

În ultima vreme personalitatea cultural-artistică și științifică a lui T. Burada a fost cercetată multilateral și mai complet¹.

Astfel cercetătorul Viorel Cosma scrie²: „Născut și crescut în etapa de plămădire și închegare a culturii naționale românești, într-o vreme cînd intelectualii noștri de formație enciclopedică abordau o sumedenie de domenii științifice și artistice, Teodor T. Burada și-a consacrat întreaga viață ridicării și afirmării poporului său, în slujba căruia a stat neobosit vreme de peste 60 de ani”.

Marin Bucur în prefața citată menționează³: „Contemporan cu Hașdeu și cu elevii săi, Burada are, la scară redusă, ceva din gigantismul planurilor și varietatea preocupărilor acestuia. Este epoca unor universalști și enciclopediști care stăpînesc domenii largi de activitate culturală, pregătiți ca veritabili specialiști în

1. C. Chițimia, **Teodor Burada, folclorist și etnograf**, în *Studii și Cercetări de istorie literară și folclor*, an. IV, 1955, pg. 95—171; I. Chițimia, **Folcloriști și folcloristică românească**, București 1968, pp. 73—158; Viorel Cosma, **Teodor Burada, Viața în imagini**, București; Marin Bucur, prefață la: **Teodor Burada, O călătorie în Dobrogea**, București, 1962, pp. 3—15; Eugenia Popescu Județ, **Dimitrie Cantemir et la musique turque**, în „*Studia et acta orientalia*”, volum VII, pp. 199—213.

2. Viorel Cosma, **op. cit.**, p. 3.

3. Marian Bucur, **op. cit.**, p. 3.

cele mai diverse discipline umanistice. Teodor T. Burada, de pildă, este istoric și arheolog, jurist, folclorist, etnograf, teatrolog, literat, memorialist și arhivist. Scrie cronici muzicale, studii despre instrumente muzicale, manuale școlare, susține concerte în țară și străinătate, dar nu se mărginește numai la atât⁴.

Iar profesorul Chițimia caracterizează astfel personalitatea și opera lui T. Burada⁴. „Activitatea lui Teodor Burada este bogată atât în domeniul folclorului, cât și în alte domenii de cercetare științifică. Cu toate acestea, Burada a rămas un nume vag, legat pentru unii de istoria teatrului în Moldova, pentru alții de *O călătorie în Dobrogea* sau de preocupările sale în domeniul muzicii. Valorificarea contribuției sale într-unul sau altul dintre domenii, nu s-a făcut, iar figura lui Burada a fost mult roasă de vreme și uitată, mai ales că majoritatea lucrărilor lui au rămas ascunse prin reviste”.

Cercetătorului care se apleacă asupra lucrărilor lui T. Burada, nu-i pot scăpa preocupările acestuia de orientalistică și mai ales de turcologie în accepțiunea cea mai largă a acestei noțiuni.

Impulsionat de cele mai mărețe idealuri patriotice, el, cu o amabilitate intelectuală remarcabilă, își dezvoltă activitatea, cuprinzând zone largi și aspecte variate din viața poporului român. În general preocupările sale de turcologie sînt în strînsă legătură cu cercetările făcute de T. Burada în folclorul, istoria, etnografia, muzica poporului român și ele reprezintă rezultatul acestei cercetări. Activitatea sa de cercetare în general și cea de turcologie în special a fost cu mult înlesnită de cunoașterea limbilor franceză, germană, rusă, italiană, bulgară, turcă, neogracă, de stăpînire foarte bună a limbii latine și utilizarea textelor în greaca veche și în slava veche.

T. Burada, a călătorit mult și de aceea a văzut mult, a cunoscut diferite popoare și viața și obiceiurile lor.

Prima călătorie peste hotare a întreprins-o în Turcia, în anul 1882. După această călătorie T. Burada a întreprins mai multe deplasări în Turcia. În urma călătoriei întreprinse în anul 1892 a scris lucrările: *O călătorie la românii din Bithinia (Asia Mică)*⁵ și *Românii din Asia Mică. Relațiune de călătorie*⁶.

Scopul călătoriei din anul 1892 a constat în a depista locurile în care trăiesc ciobanii aromâni veniți cu oile din Macedonia și în a le cerceta viața și folclorul. Cu această ocazie T. Burada nu scapă prilejul să descrie anumite obiceiuri ale turcilor din Brusa și din satele din împrejurimile ei. Ne furnizează date precise și competente în legătură cu sectele religioase mevlevi și beктаși. T. Burada descrie astfel o slujbă a acestora⁷: ... sînt vrednice de văzut precum și renumita Mevlehane, giامية cu grădina-i încintătoare în care te îmbată mirosul florilor și al trandafirilor, unde în fiecare vineri ziua pe la 12 oare, derviștii învățatori se închin lui Allah, la sunetul unui muzici compuse din neiuri, tumbalechiuri, cimbale și kemane, învărtindu-se fiecare în jurul seú cu o repeziciune nemaiauzită. Giamia călugărilor din Biulbiul mahallesi, unde asemenea vineri noaptea începe la 11 oare, se roagă la D-zeu, ținîndu-se de mină unul de altul, în un cerc ca hora la noi, se învărtesc cu mare iuteală, făcînd soiuri de soiuri de conturziuni, răcnind și strigînd hau! hau! (dervișii urlători), lovindu-se cu pumnii și cu buzdușane în piept de cad amețiți și istoviți de durere și oboseală, ceia ce e înfiorător de văzut”. La astfel de slujbe T. Burada a asistat și în Egipt⁸.

În această călătorie T. Burada a avut ocazia să asiste la o nuntă și nu numai atât, interesîndu-se îndeaproape de anumite obiceiuri legate de această ceremonie a consemnat „...notez însă aci, spectacolul curios a unei nunți turcești, pe care am văzut-o trecînd pe stradă cu un alaiu mare: înaintea nunții mergea Kiucec (Kücük) Kavazi jucînd și făcînd cele mai mari strîmbături, apoi Suitarii cite cu o coadă de vulpe pe cap, făcînd și ei soiuri de soiuri de ghiduși,

4. I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 73.

5. În „Arhiva”, IV, 1893, p. 53—84, cu o hartă în extras: Iași, 1895, 14 pagini + 1 hartă.

6. În „Analele Academiei Române, s. a II-a, t. 15, 1892—1893, pp. 392—397.

7. T. Burada, *op. cit.*, p. 11.

8. T. Burada, *O călătorie în Egipt*, în „Tribuna ceferistă”, an I, nr. 11, iunie 1922, pp. 103 ; an. I nr. 12, 16 iunie 1922, pp. 1—2.

apoi venea mehterhaneaua compusă din două daule (dărăbini) enorm de mari, mai multe zurnale, fluere mici, ce dau niște țipete ascuțite, și talgere, apoi trăsura închisă, în care se află mireasa. Dacă fata e a vre unui isnafigi (breslaş), atunci are tot obrazul și ochii poleiți cu foi de aur, iar de este a vre unui mai de soiu, are pe față lipiți fluturi de aur în formă de floricele⁹.

Ori de câte ori a avut prilejul și mai ales atunci când era conștient de faptul că acest lucru contribuia la completarea și întregirea cercetărilor sale s-a ocupat de probleme legate de Orient și în special de Turcia. Ca și în alte domenii, și în acest domeniu a abordat problemele fiind documentat pînă în cel mai mic amănunt și acest lucru conferă lucrărilor sale o competență solidă. Astfel, pentru a descifra inscripțiile turcești „cu litere săpate pe piatră și în relief, care abia se mai cunosc că au fost cîndva aurite” de pe două cișmele „cu apă bună și îndestulătoare” construite de Domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica Vodă la poarta Sfîntului Spiridon, s-a adresat renumitului arheolog Nasir Bey, mare cancelar Divanului împărătesc al Sublimei Porți¹⁰. Aceste inscripții sînt scrise cu caractere arabe și în l. otomană. Iată și conținutul lor descifrat de T. Burada cu ajutorul lui Nasir Bey. Cea din dreapta porții bisericii Sf. Spiridon: „Sub Domnia lui Ghica beiu, fiul lui Alexandru bine făcător care a stăpînit cu dreptate, a izvorît în Moldova această apă ce curge limpede și curată”, iar cea din stînga porții acestei biserici a fost descifrată în felul următor: „Acelora cărora le este sete să mulțumesc, văzînd această cișme cu două țevi din care curge apă ca și din doi ochi ai îndrăgostiților și care vor pomeni că Grigorie beiu a făcut fericit orașul Iași, aducîndu-i această apă dulce ca mierea”. T. Burada afirmă că în altă parte în Moldova și Valahia nu există inscripții turcești pe cișmele și că Alexandru Ghica Vodă a făcut acest lucru numai că să se arate „voitor în fața turcilor”.

Cercetînd cronicile, documentele, letopisețele și volumele autorilor români, cît și scrierile autorilor străini, T. Burada reușește să elaboreze studii competente. Astfel, investigînd istoricul Feredeului turcesc¹¹ „zidit în Iași de Vasile Lupu Vodă”, cercetează pe lîngă alte studii de valoare și Arhiva istorică a României¹², găsînd acolo relatarea istoricului și călătorului turc Resmi Ahmet efendi despre acest feredeu. Iată ce scrie T. Burada despre această călătorie: „Resmi Ahmet efendi, în călătoria sa făcută în anul 1763, de la Galați la Hotin, trecînd prin Iași, ne spune că: „în partea nordică al acestui oraș este un palat numit Frumoasa pe malul unui încîntător lac, ce ne aduse oarecum aminte splenditele peisaje” ale Lacului — albastru sau Ghioc-su în Anatolia¹³.

Citînd lucrarea doctorului Andreas Wolf¹⁴, T. Burada scrie că „În veacul al 18 lea, cișmelele, care în veacul 17-le se numeau fântîni, au primit numirea turcească de *azna*, *hazna* sau *haznea*. Mai departe T. Burada menționează: „În letopisețul țerii, T III, p. 23 5 se spune că Matei Ghica Vodă a făcut la poarta curții domnești o haznea mică, dinaintea haznălei cei mari a tatăne-seu. Din inscripția arătată se vede că idraulicul sau maestru de cișmele în Moldova se numea *Aznaș*, sau *Aznaj*, ceia ce este tot una cu *haznaș*. Amintire a acestui numiri și funcțiuni publice s-a păstrat în familia Haznașilor, a căror obîrșire este fără îndoială în un *aznaș* sau *haznaș*, adică idraulic domnesc din veacul 18-le¹⁵”. Iată-l deci pe T. Burada, ocupîndu-se de istoricul unor cuvinte provenite din limba turcă.

Una din preocupările celei mai valoroase de turcologie ale lui T. Burada o putem considera studiul referitor la *Scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnitorul Moldovei*¹⁶. Fără îndoială, această lucrare constituie apogeul cercetă-

9. În „Analele Academiei Române”, s. a. II-a, t. XV, pp. 392—397.

10. T. Burada, Două inscripții turcești de la cișmelele din poarta bisericii Sf. Spiridon din Iași, în „Arhiva”, XV, 1904, pp. 35—39.

11. T. Burada, Feredeul turcesc, „Evenimentul”, seria II, an. X, Nr. 122, 2 iulie 1102.

12. „Arhiva istorică a României”, București, 1865, Tom I, part. I, p. 185.

13. T. Burada, op. cit., p. 13.

14. Dr. Andreas Wolf, Descrierea statistică a Principatului Moldovei, Sibiu, 1805.

15. T. Burada, op. cit., p. 2.

16. Publicat „În Analele Acad. Române”, seria II, T. XXXII, 1909—1910, p. 79 și urm.

rilor sale în muzicologie și, în același timp, prin problematica investigată, reprezintă un studiu de turcologie valoros.

T. Burada pentru a elabora aceste studii a cercetat o bibliografie foarte vastă românească și otomană, franceză, italiană, germană, grecească. Deplasându-se la fața locului a cercetat arhivele turcești investigând lucrările celor mai de seamă orientaliști și muzicologi printre care Guillaume André Villoteau, *De l'état actuel de l'art musicale en Egypte*, Paris, 1821; F.I. Fetis, *Biographie Universelle des musiciens*, Paris, 1866; Jean Baptist Toderini, *De la littérature des Turcs*, Paris, M D C C L XXXIX; L.A. Castellan, *Molurs, usages, costumes, des othomans*, Paris, 1812; M. Ferriol, *Recueil de cent estampes*, Paris, 1718, și colaborează cu Rauf Jekta Bey, un muzicolog turc de talie europeană, chiar a procedat la culegere de cîntece în Asia Mică, cu care prilej a notat compoziția ce se numește „Cantemir Oglu” de la lăutarii turci. Face ample aprecieri despre modul cum sînt scrise compozițiile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir pe notele sistemului liniar bazat pe alfabetul arab, sistem inventat de însuși D. Cantemir. Apreciind cunoștințele lui D. Cantemir asupra teoriei muzicii turcești, precum și activității ce a desfășurat-o pe acest tărîm, dă, în același timp, și o colecție de compoziții necunoscute încă la noi, scrise de D. Cantemir, o parte pentru voce și altă parte pentru nai și tambura, care alături de *ud* sînt cele mai cunoscute instrumente muzicale în Turcia. Cu ocazia cercetărilor făcute asupra preocupărilor lui D. Cantemir, T. Burada a reușit să strîngă un material bogat despre mehterhanele turcești, astfel reușind să publice studiul despre muzica ostășească¹⁷.

În concluzie putem afirma că T. Burada a avut preocupări de turcologie, chiar dacă acestea n-au fost de talia și profunzimea preocupărilor lui D. Cantemir, Hasdeu sau Săineanu în acest domeniu. Participarea sa la lucrările celui de al XII-lea Congres Internațional al orientaliștilor ținut la Roma ne arată că această calitate a sa era recunoscută nu numai în România, ci și pe plan internațional.

(Summary)

The present work is meant to make evident the preoccupations concerning oriental matters and especially turkology of Teodor T. Burada, well-known Romanian cultural personality.

His activity as an orientalist and turkologist is in straight relation with the researches he had made about the folklore, history, ethnography and music of the Romanian people.

No doubt, the study concerning „The musical writings of Dimitrie Cantemir”, stands for a valuable study in Turkology through the problems investigated.

T. Burada has got a well-deserved place among the Roumanian turkologists as Dimitrie Cantemir, B. P. Hașdeu, Lazăr Săineanu although he hasn't attained to their personality and deep understanding.

17. T. Burada, *Cercetări asupra muzicii ostășești la Români*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, VI, 1891, pp. 49—71.